

"קבר אדם הראשון" במערת המכפלה

נואת איתנור שניוייס ונועם ארנון

הצפוני של חומת האבן המלבנית. הוא אינו קבור בקבר אבן בסלע שמעל לקרקע, כפי שנקברו נכבדים אחרים מזרעו, אלא באדמה, מכוסה אדמה, והוא עצמו עפר, הפך לעפר, מחכה לתחית המתים יחד עם כל זרעו. וכך מתקיים בקברו משפט האל שאמר לו, כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

מתיאורו של אקולפוס נאתן ל- הסיק מספר מסקנות על צורתם של קברות האבות וקברו של אדם הראשון, כפי שנראו בזמנו: מצבות האבות היו עשויות סלע חצוב, מונות חות על רצפת המתחם בצורת בוי" ליקה. כיוונם — לפי התיאור היה "צפון דרום". מסתבר שהמצבות היו מקבילים לקירות המתחם כפי המצבות כיום, שכוונם הם צפון מערב — דרום מזרח.

מעניין במיוחד תיאור קברו של אדם הראשון: נפרד משלושת ה"אחרים, ליד צידה הצפוני של חומת האבן, קבור באדמה ומכוסה אדמה: בעקבותיו של אקולפוס מופיע תיאורו של הבריטי בדה (המאה ה-8 לסה"נ): „חבלון נמצאת במישור, במרחק 22 מיל מאיליה (ירושלים). במרחק של שמינית המיל מזרחה יש מערה כפולה בבקעה בה קברי האבות מוקפים בחומה מלבנית, עם ראשיהם כלפי צפון, כל אחד מכוסה אבן בודדת מוסתת כמו בסיליקה. אבניהם של האבות הן לבנות, וזו של אדם כהה יותר ומעובדת בצורה פשוטה יותר. היא נמצאת לא רחוק מהן ליד קצה הצפוני של החומה“.

מכאן, שקברו של אדם וזהה ב" אותה תקופה (המאה ה-8—7 לסה"נ) קרוב לפינה הצפונית של המיתחם. מעליו היתה אבן כהה ופשוטה, שונה במצבות האבות.

אם נבחן את התיאור וננסה לק" בוע את זיהויו בימינו — באתר, סמוך לפינה הצפונית של החומה, מקום שימשיך את תשומת ליבנו בדמיונו לתיאורי הנוסעים שהובאו לעיל: המקום המוכר לכולנו — כמקומו של עץ הדקל, סמוך לח" מה הצפון מערבית. עץ הדקל צומח מתוך מלבן בנוי אבן ומלא באד" מה. בסיסו של המלבן מונח על רצפת המתחם; מסביבו לא נמצא את ריצוף האבנים הגדולות המה" וזה את כל רצפת המתחם, אלא מילוי של אבנים קטנות, שהתוסף כנראה מאוחר יותר, כדי למלא ול" רצף איזור שלא היה מרוצף אלא — כנראה — אדמה חשופה.

כך משתלבים תיאורי הנוסעים עם הממצא הקיים באתר כיום: יש מקום לשער שבמקום זה וזהה קברו של אדם הראשון. באיזור שלא היה מרוצף אלא ממולא בעפר. גם כיום מיתמר עץ הדקל מתוך מלבן מלא באדמה. מאוחר יותר הונחה כנראה על "קבר אדם" — צבת אבן פשו" טה, ומאוחר יותר, רוצף וניסתם המקום — תוך השארת מלבן עפר שבו — צומח עץ הדקל.

"קרית ארבע" נקראת כך,

כידוע, על שם ארבעה זוגות

שנקברו במערת המכפלה:

אדם וחוה, אברהם ושרה,

יצחק ורבקה, יעקב ולאה.

אם ננסה למצוא בתורה את

המקור, נגלה שקבורת אדם

והוה במערת המכפלה אינה

מופיעה בתורה כלל.

לעומת זאת, במקורות מדרשיים ו" קבליים, מובאת בהדגשה המסורת על קבורת אדם וחוה במערת המכ" פלה. למעשה, כל גילוייה של מערת המכפלה ומהותן גן עדן באו בעקבותיו של אדם הראשון. וכך נאמר במד" רש: (זהר חדש רות צו): „רבי קסמא אומר: מערת המכפלה סמוך לפתח גן עדן. בשעה שמתה חוה באדם לקברת שם, ושם הריח מליחות גן העדן, כאותו הריח שהיה שם. רצה לחצוב יותר, יצתה בת קול ואמרה: „דיך“. באותה שעה עמד, ולא חצב יותר, ושם נקבר“. נוסח אחר מ בא בוהר בראשית דף (נ"ז): „מה עשה אדם? עשה מעלה אחת, ונטמן בה הוא יאשתו. מהיכן ידע? אלא ראה אור דקיק עולה באותו מקום, שיוצא מגן עדן, ורצה אותו לקברו. ושם הוא המקום, סמוך לשער גן עדן“.

המקורות המדרשיים והתלמודים אף מספרים כי הקב"ה בעצמו קבר את אדם הראשון במערת המכפלה: „חס עליו הקב"ה וגנו אותו, בשעה שמת, סמוך לגן עדן“ (זהר ברא" שית נ"ז). „מכפלה" אמר ר' אבהו: שכל הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה" (בר' נ"ח).

גילוייה של מערת המכפלה ע"י אברהם אבינו קשור, ע"פ המדרש, לגילוי קבורת אדם וחוה במקום. וכך מספר המדרש הקדום — „פרקי דר' אליעזר“: „אברהם כרת ברית עם עמי הארץ. כשנגלו אליו המל"אכים, היה סבור שהן אורחי עם הארץ. רץ לקראתם, ורצה לעשות להם סעודה גדולה. רץ להביא בן בקר, וברח לפניו בן הבקר ונכנס למערת המכפלה, ונכנס אחריו שם ומצא שם אדם וחוה שוכבים על מיטות וישנים, ונרות דולקים עליהם וריח טוב עליהם כריח ניהות. לפיכך חמד את מערת המכפלה לאחוזת קבר“.

שרשיה של המסורת על קבורת אדם הראשון במערת המכפלה הם, כאמור, קדומים מאד — במקורות היהודיים המדרשיים. מסורת זו הי" תה חבויה בתורה שבעל פה ולא הגיעה לתורה שבכתב.

ייתכן שבימי קדם היתה כאן כנייה
סה לתוך אחד החללים התת-קרקעיים
עיים למבנה — ואולי חיבור למערת
המפפלה עצמה.

(הכותבים הם אנשי מחקר
והדרכה במדרשת הפרוץ"
— מדרשה ליהדות ולימודי
ארץ ישראל בקריית ארבע).

להעמיד דברים על אמיתותם

קוראים העירו לי, ובצדק, על טע-
נות בפיסקה אחת שבפתח מאמרי
„גלגולו של כתר ארם צובא“ (יום
ו', י"ט מנ"א תשמ"ז, 14.8.87).

כדי להעמיד דברים על אמיתותם,
חובתי לציין שלא פרופ' משה גוט-
שטיין טען, שהרמב"ם כתב בהלכות
ספר תורה ששירת „האזינו“ נכתבת
בשבעים שיטות, בעוד שב„כתר“
כתובה האזינו בשישים ושבע שי-
טות. היתה זו טעות של אחרים.

דווקא החוקר גושן-גוטשטיין, ב-
מאמרו „האותנטיות של כתר חלב“,
קבע מפורשות, כי אותה „אגדה“ ש-
בה האמינו יהודי חלב, שה„כתר“
הוא שהיה לעיני הרמב"ם אין זו
אגדה.

פרופ' גוטשטיין הוא שבדק ומצא
שדפוס „היד החזקה“ שבידי אחי-
נו הספרדים והתימנים, וחלק מה-
אשכנזים, הם המקורות בהם כתב
הרמב"ם „שישים ושבע שיטות“, ו-
לא ככתוב במספר דפוסים, שהיו ל-
עיניו של פרופ' מ.ד. קאסוטו, בהם
נאמר „שבעים שיטות“. מתברר ש-
המדפיסים הם ששינו, מתוך מגמה
של האחדה.

יונה כהן

„אוצר ארץ ישראל“

האנציקלופדיה התלמודית הוציאה
תדפיס מיוחד של ערך ארץ ישראל.
הערך הוצא לבקשת החינוך הדתי ב-
משרד החינוך והתרבות לשמוש ה-
חינוך העל-יסודי ומגמות לימודי אר-
ץ ישראל.

הערך נערך בכרך ב' ע"י הרבנים
מאיר בר-אילן ושלמה יוסף זיו זכ"ל
רונם לברכה. תוספות ועדכונים לע-
רך נעשו על-ידי הרב אורי דסברג
ממכון צומת. המפקח הארצי על ה-
חינוך התורני, הרב יהושע נוימן,
מסר שהערך יופץ בישיבות באולפ-
נות לחינוך הגישה ללימוד ארץ יש-
ראל על-פי ההלכה.

התוספת מכילה מפות ארץ ישראל
עם הצעות השונות לזיהוי המקומות
בגבולות הארץ ובגבולות קדושת אר-
ץ ישראל.

אוצר ארץ ישראל, מצטרף לאוצר
החשמל הנלמד ע"י בתי הספר העל-
יסודיים הדתיים כחלק מבחינת הב-
גרות בתושבע"פ.

בסיס הלימוד ע"י העמקה באנציה
קלופדיה התלמודית ירחיב את או-
פקי התלמידים. הדרכה שיטתית ב-
חיפוש מקורות ושיטות לימוד שו-
נות יביאו להעמקת לימוד התורה א-
צל תלמידי החינוך הדתי, ויתרמו
לגישה חיובית של ניצול שעות הפי-
נאי ע"י עיסוק בתורה למקצועותיה
השונים.

זו אולי הסיבה שמספרן של המ-
צבות — ציוני הקבר — במבנה
שעל גבי המערה הוא שש — ולא
שמונה כפי שהיינו מצפים: כנראה
נבנו מצבות אלו כבר בתקופה קדו-
מה — אולי אף בתקופת בית שני
(תקופת הורדוס), עם בניית המת-
חם. אדריכליו של הורדוס, שלמדו
את המקורות המקראיים לפני בניית
המתחם, ידעו על קברת ששה אבות
ואמהות, ולזכרם הקימו שש מצבות,
הפרוסות באופן סימטרי על פני
המתחם: אברהם במרכז, יצחק ל-
ימינו ויעקב לשמאלו, ומולם —
האמהות. כיום, אחר שהמתחם חולק
לאולמות וחדרים בתקופות מאוחרות
יותר, לא ניתן להבחין בסימור ה-
סימטרי של מצבות האבות והאמ-
הות.

מכל מקום, במהלך תדורות זוהו
אתרים שונים במבנה שמעל מערת
המכפלה הקשורים לאדם הראשון.
מוכר לכולנו האתר המכונה „מק-
אם אדם“, הנמצא סמוך לכניסה
המערבית לאולם יצחק (מצד קבר
יוסף המוסלמי) כאן נמצאים שני
שקעים בסלע, אשר לפי המסורת
המוסלמית אלו טביעות כפות רגליו
של אדם הראשון. אך אנו נבוא לה-
ציע מקום אחר לזיהוי עם מצבת
אדם הראשון, ולשם כך נציין ב-
מספר ספרי מסעות נוצליים מהת-
קופה הביזנטית.

כאמור, קבורת אדם וחוה במערת
המכפלה אינה מופיעה כלל בתורה
שבכתב, אלא במדרשים יהודיים.
לכן מעניינת ביותר העובדה, שב-
ספרי מסעות נוצריים מופיע עניין
זד כמקובל ומפורסם. מסתבר ש-
עולי הרגל הנוצריים קיבלו מסורת
זו מיהודים שהמשיכו, כידוע, ל-
התגורר בחברון בתקופה הביזנטית
והערבית הקדומה (מאות 4—10 לס-
סה"נ). בתקופה הביזנטית הקדומה
עדיין לא הגיעה כנראה מסורת זו
אל הנוצרים: לכן בתיאורו של ה-
נוסע מבורדו (333 לסה"נ) מופיעה
מערת המכפלה כ„מצבה בצורת ר-
בוע, עשוי מאבן בעלת יופי מופלא;
בה שוכבים אברהם, יצחק ויעקב,
שרה רבקה ולאה“.

במסעה של עולת הרגל הנוצרית
פאולה (המכונה: „פאולה הקדושה“;
המאה ה-5 לסה"נ) מתוארת חברון
— „היא קרית ארבע — כלומר עיר
ארבעת האנשים: אברהם, יצחק ו-
יעקב ואדם הראשון הטמון כאן על
פי גירסת היהודיים“.

במסעו של אנטונינוס מפלקנטיה
(המכונה: „אנטונינוס מרטיר“ 570
— 560 לסה"נ) מוזכרים קברם של
ארבעה: אברהם, יצחק ויעקב יוסף.
בתיאורים נוספים של אותו נוסע
מיוזכר אדם הראשון כרביעי במע-
רת המכפלה לאחר שלושת האבות.
החשוב ביותר לענייננו הוא תיאור
של הבישוף הצרפתי ארקולפוס, ש-
ערך את מסעו בשנת 670 לסה"נ:

„מזרחה מחברון נמצא שדה בו
מערה כפולה, הנשקפת על פני מ-
מרא, אשר קנה אברהם מאת עפרון
החיתי לאחוזת קבר כפול... בעמק
שבשדה הזה ביקר ארקולפוס באתר
קבר הארבעה, כלומר ארבעת האבות
— אברהם יצחק ויעקב ואדם הרא-
שון. רגליהם אינם פונים כלפי מז-
רח, כנהוג במקומות אחרים בעולם,
אלא כלפי דרום, וראשיהם פונים
צפונה, אתר קברים אלו מוקף ע"י
חומה מלבנית נמוכה. אדם, הנברא
הראשון; אליו דבר הבורא, מיד
אחר שחטא, נאמר לו: „כי עפר
אתה ואל עפר תשוב“. הוא נפרד
קצת משלושת האחרים, ליד צידה